

Az ópiumháborúk nyomában

Az ópiumháború című mű nemcsak lényegbevágó, de egyben megragadó olvasmány is, melyben az elismert sinológus egy nagy horderejű és vitatott téma vetületeinek a tudományos megvilágítására vállalkozik. A kínai nyelvet jól beszélve, Lovell¹ arra törekszik, hogy minden szempontot bemutasson, ami már az eleitől fogva egy roppant merész felderítő kísérletnek ígérkezik, melyben a kutató elsősorban a múltból merít ihletet, de mély jelenkor-történeti összefüggései miatt a logikusan érvelő gondolkodó tényfeltáró próbálkozásai sokszor a veszélyes tabuk határát súrolják. A könyv cselekményének összetett háttereit a sinológus a történelmi tények függvényében szövögeti: 1839 októberében a britek megkezdték az első ópiumháborút Kínával.

Lovell a súlyos politikai-katonai konfliktus ábrázolásában nemcsak a háborús brutáltságok jellegzetes jegyeit ragadja meg, hanem a tragikomédia izgalmas elemeit is befűzi a változatos szempontokat bemutató fejezetek hömpölygő narratívájába. Így nem csoda, hogy a fordulatos történelmi cselekményekben megjelennek a viktoriánus képmutatás különböző formái, de egyidejűleg a bürokratikus huzavonák idegölő formalitásai is. Lovell nem hagyja ki a katonai ballépések sorozatainak, kudarcainak a tárgyalását sem, mint ahogyan a politikai opportünizmus következményeiről és a titkos együttműködések hálózatainak az átvilágításáról sem feledkezik meg. Mindazonáltal az utóbbi százhetven év során bizonyos összetevők, vagyis a különös félreértések áttételes mítoszsorozatai, vagy a hozzá nem értés és a kényszerű kompromisszumok mind-mind beépültek a modern kínai nacionalizmusba, mivel az akkori főszereplőknek kapóra jöttek ezek az elemek a friss nemzeti mozgalom kialakulási fázisában. Lovell rendszeresen használja a tényfeltárás különféle módszereit gondolatmenteiben. Megismerkedhetünk egyes történelemkönyvek sablonszerű kitűzéseivel, a televíziós dokumentumfilmek száraz üzeneteivel, vagy a múzeumokban őrzött becses tárgyi emlékek sokaságával, melyek ebben az esetben mind arra kellene szolgáljanak, hogy összesített tapasztalatokat kapjunk a múlt konfliktusairól. Csakhogy, ezeken a dolgokon túl, a szerző éleslátásának köszönhetően, meglepetésszerűen rájöhethetünk az igazság egy másik verziójára is, arra hogy mindezek a megközelítések csak apró töredékek a nagy képben, mivel itt valójában a kínai nacionalizmus egyik alapító mítoszával állunk szemben.

A sinológus kellő óvatossággal közelíti meg az első ópiumháború előzményeit, a konfliktus kibontakozását és a következményeket. Az író bebizonyítja, hogy kellő érzékenységgel tudja kezelni a kulturális különbségekből adódó félreértések tömkelegét, melyek mindig is nehézkessé tették a kínaiak nyugatiak általi megértését és fordítva. Ebből az elsődleges nyugati-ázsiai alapkonfliktusból (ópiumháború) kiindulva, Lovell² tulajdonképpen azt szeretné kideríteni, hogy milyen úton-módon alakították a külvilágból érkező kölcsönhatások Kína nemzeti mítoszait, vagyis hogy miként állítható a kollektív memória hatékonyan a jelen szolgálatába és, hogy a téveszme és az előítélet hogyan rombolták a zárt ázsiai népkonglomerátumban a modern nyugathoz fűződő kapcsolatokat.

Való igaz, hogy az ópiumháború témája sohasem szerepelt hangsúlyozottan a nyugati társadalmak történelemtudatában és lényegében napjaink Európájában az akkori történetek már szinte teljesen feledésbe merültek. Ez a fajta elfelejtős stílus azonban egyáltalán nem jellemző az ázsiai tömegek „kollektív” mentalitásra, mivel az ópiumháborúk ügye a történetíráson és a propagandán keresztül még mindig erős formáló erőként hat a kínai

nemzeti identitásra és a hivatalos öntudatra. A szerző új irányokból közelíti meg a kínai–brit konfliktus történelmi horderejű jellegzetességeit, közben pedig sikeresen rávilágít arra a bensőséges körülményre, hogy napjaink Kínájában az ópiumháború emlékezete lényegében traumatikussá alakult az ország újkortörténeti fejezeteiben. Valójában Kínában az ópiumháború jelöli az ország modern történelmének kezdetét. Ez esetben az emlékeztetpolitika mesterei semmit sem hagytak a véletlenre, ezért erre a momentumra ott úgy tekintenek az emberek, mint a folyamatos nemzeti megaláztatások végtelen sorozatára, amit természetesen a gonosz külső ellenség okozott, vagyis a bekövetkező birodalmi hanyatlás a nyugati imperialista elnyomók miatt van. Mindez kontrasztba van állítva a hősiessen, de reménytelenül ellenálló parasztság, vagyis a kizsákmányolt tömegek történetével, amikor egyszer csak meglepetésszerűen Mao elnök is fellép a történelem színpadára. Mao elnök bölcsen beállított szerepvállalásain keresztül valójában ráerősít a nyugati agresszor képére és azt sugallja, hogy az ópiumháború következményeiben rejlenek a Kína gyors hanyatlásával kapcsolatos eredeti okok. Lépésről lépésre így alakult ki az a fajta politikatörténeti narratíva, amelyben Kína lényegében az egyedüli áldozat szerepét játssza. Ezt sokan még ma is elhiszik, még akkor is, ha közben a gazdaságilag sikeres ország már néha finoman elfordul a vesztes és megalázott állapot további éltetésétől. A továbbiakban azonban az is kiderül, hogy a történelmet nem csak a győztesek írják, és így elmondható, hogy az elmúlt kétszáz év történelmi szerencsétlenségeinek dokumentálásában csak kevés olyan szorgalmas „vesztes” létezik, mint maguk a kínaiak.

Lovell igazából valóságos krónikát készített az ópiumháborúkról, melyben mindkét háborús szakaszt (1839–1842 és 1856–1860) részletesen feldolgozza. A könyv dokumentációja kapcsán fontos megemlíteni, hogy már a korabeli térképek mennyisége is lenyűgöző, amely majdnem eléri a százoldalas határt, de nem elenyésző a főszereplők velős színapsziszainak, az idővonalaknak és a jegyzékeknek a téra sem. A szakértő elsősorban az első ópiumháborúra fókuszál, mivel egyértelmű az ebből az időszakból származó források dominanciája. Lovell a második háborút „az első háború utóéletének” értelmezi „bemutatva, hogy a Kínával kapcsolatos téveszmék, melyek már az előző konfliktusban is megnyilatkoztak, hogyan generálnak további erőszakspirálokat, előítélet és büntudatot”.

A mű elején Lovell alapos politika- és gazdaságtörténeti betekintést nyújt az olvasónak. Így megismerkedhetünk a viktoriánus éra és a Csing-dinasztia korabeli jellegzetességeivel. A szakértő eredeti kínai és angol forrásokra támaszkodva lenyűgöző részletességgel idézi fel az időszak kusza történéseit, de talán ennél is fontosabb, hogy világosan megmagyarázza az olvasónak, hogy Kína az ópiumháborúkat valójában egy alapító mítosszá változtatta, mert mélyen beépítette a modernitásért folytatott küzdelem keretrendszerébe. Lovell a korai 19. század történelmi brokátjáig szövi történeteit, amikor a kínai selyem, tea és porcelán iránt nagyon instabil volt az európai kereslet. Ekkor saját ezüstkészleteik megkímélése céljából a britek az Indiából (Bengál) származó ópiummal kezdtek fizetni a fent említett luxuscikkekért. Amikor a kínai Csing császár betiltotta az ópium behozatalát, ezt részben a drog korrupciós hatásai miatt tette, de azért is, mert korlátozni akarta az idegenek által üzött külkereskedelmi vonalat. A brit csempészek ezt figyelmen kívül hagyták, és amikor a kínai hivatalnokok keményen léptek fel velük szembe és megsemmisítették az elkobzott ópiumot, akkor az angol kormány elküldte a hadihajóit, hogy büntetésből ágyúzzák a part menti településeket. 1840 júliusában a brit flotta hadihajói már meg is közelítették Kína déli partjait. Bár az angol megtorlás már bármikor várható volt, de a bosszúhadjárat mégis meglepte a kínai hadsereget és az ottani békés lakosokat. Az első csata még tíz percet sem tartott, de ezzel a konkrét katonai manőverrel megkezdődött az első ópiumháború, amely a továbbiakban egy sor egyenlőtlen hadászati erőpróbát idé-

zett elő (1842-ig), ahol a kínaiaknak technikai lemaratottságuk miatt nem sok esélyük volt a jól felszerelt angol hadigépezet ellen. A második ópiumháború 1860-ban érte el csúcspontját, amikor a brit és francia csapatok kifosztották és felégették Peking északnyugati külvárosi részeit (Yuan Ming Yuan), amelyek a császár személyes birtokokhoz tartoztak.

A későbbi kínai nacionalisták és kommunisták szemében a korrupt narkotikumok és az imperialista agresszió kombinációjával elkezdődött a nép „évszázados megaláztatása”.

A dinasztia azt remélte, hogy a drasztikus kereskedelmi tiltó intézkedés működni fog, emiatt azonban 1839 és 1842 között a britek a szabadkereskedelem nevében csúnya háborút gerjesztettek, amelyben teljesen szétzúzták a kínai hadsereget. Az egyre szélesebb piacra vágyó nyugati hatalmak akkoriban minél jobban meg szerették volna nyitni Kínát.

A második ópiumháború a Kantonban és a Hongkongban tevékenykedő gyarmati tisztviselők opportunizmusának volt az eredménye. Ahogy Lovell találoán fogalmaz, ezt a háborút (a nemzetközi jogot megszegve) egy fiatal brit alfa hím provokálta (Harry Parkes), amit egy kötekedő rögeszmés (Sir John Bowring, Hongkong kormányzója) használt ki és egy melankolikus teljhatalmú vezetett, aki azt gondolta magáról, hogy „nyomorult” (Lord Elgin).

Abban a pillanatban, amint a háborús konfliktusok ismertetése egyre jobban előtérbe kerül a könyvben, maga az alaptörténet is izgalmas fordulatot vesz. Ekkor az elbeszélés változatos vetületein keresztül felbukkannak az élénk cselszövők és a hősök. A korabeli mikro-történeteket a szerző egymásra épülő koherens szekvenciákba rendezi, ezért az olvasónak egyre inkább az a benyomása, mintha egy érdekesítő akciósorozatot nézne. A történet legrejtélyesebb elemei közül kiemelhetők a brit és a kínai szereplőknek az eseményekre vonatkozó merőben eltérő kinyilatkoztatásai. Ebből is jól látszik, hogy a két ismeretlen világ egyes képviselői a háborús helyzet miatt nem az intuíciójukra és a józan észükre hallgatnak, hanem valójában a csoportos identitás határain belül az ellenségkép hullámzó csapdáiban vergődnek.

A szerző széles körben idéz a korabeli anyagokból és a forrásokból. Amikor elmesél egy történetet, akkor a főszereplők a saját eredeti hangjukon szólalnak meg, a szerencsétlen Charles Elliottól és a hatástalan Csing császár Daoguang-on át egészen a német miszterionáriusból lett titkosrendőrségi igazgatóig és bírőig, vagyis Karl Gützlaffig.

Egy rendkívüli, szinte meghatározó bekezdésben Lovell utal Daoguang levelére. Két és fél év után, amikor a háborúnak meg kellett volna kezdődnie, Daoguang azon kapta magát, hogy az ellenségről továbbra is hiányzik a legtöbb információ. Egy 1842. májusban írt közleményében azon tűnődött, hogy vajon hol is található az az Anglia? Miért adnak el nekünk az angolok ópiumot? Mit keresnek az indiaiak a hadseregükben? Hogyan lehetséges az, hogy egy huszonkét éves nő a királynőjük? Férfijnél van?

A tényleges tengeri háborút megelőző bemutatató részletekben, melyben Lovell a haditengerészeti konfrontációk krónikáit ismerteti az olvasóval, rögtön előtűnik az érme kettős oldala is, mivel ugyanarról az eseményről visszatükröződnek úgy a kínai, mint az angol gondolkodásmód másikkal kapcsolatos sztereotípiái. A kínai bejegyzések alapján Guan admirális győzelemre vezette a flottáját, mivel bosszút állt két támadó angol hadihajón és nagy kárt okozott bennük. „Mivel a brit hajók rövidesen megpróbálták elmenekülni a helyszínről, a Csing haditengerészet úgy döntött, hogy hagyja őket elkullogni.”

Charles Elliot kapitány (brit verzió) a következőképpen számol be a tengerészeti konfrontációról: „Az egyik tákolmány körülbelül egy pisztolylövésnyi távolságra robbant fel, három pedig már el is süllyedt; és a többiek nyilvánvalóan léket kaptak.” Bár Elliot kommentálta az ellenfél derék küzdelmét, de ugyanakkor azt is leírta az ellenséges hajóról, hogy: „a nagy veszély közepette kínjukban visszavonultak az eredeti kikötőhelyükre, mintha csak fel sem horgonyoztak volna.”

Maga a háború senkinek sem vált hasznára: egy dicstelen történelmi epizód volt mindkét oldalon. A kínaiaknak csak még egy lökést adott az elszigeteltség irányába, amely több nyugati támadás ellenére a század végéig dominált. A konfliktus gyökerei egyrészt a bővülő császári hatalomban keresendőek, másrészt pedig abban a tehetetlen megtorpanásban, amelybe a központi hatalom belevitte saját magát, mert egy adott ponton túl már valójában nem volt képes kellő hatékonysággal reagálni a korabeli nemzetközi kereskedelmi igényekre. A brit küldöttek nem tudtak semmit kezdeni a kínai hatóságok fennhéjázó válaszával: nincs semmi, amire Kínának szüksége lenne, vagy akarna a nyugattól – nincs szükségük az árucikkeikre, az elképzeléseikre és biztosak lehetnek afelől, hogy a cégüket sem akarják. Kezdetben rengeteg olyan dolog volt, amit a britek szerettek volna megvásárolni Kínából, bár közben az 1870-es évekre már a britek tea iránti évágya is jócskán alábbhagyott, és a kínaiak külföldi árucikkek iránti közönyössége súlyos kereskedelmi hiányt okozott, amit a Kelet-indiai Társaság a brit Bengáliban természetett ópiummal kezdett kitölteni. A drogüzletből nagymértékben részesült a brit államkincstár, azok a kereskedők, akik ópiumot forgalmaztak, a hivatalnokok, akik megvizsgálták/jóváhagyták az árut, a kínai nagykereskedők, akik megvették és a külföldi misszionáriusok, akik terjesztették.

Az ópiumfogyasztás már a nyolcadik század óta ismert volt Kínában, és nem egy császár zengett ékes dicséreteket a szerről. A drog szélesebb körű fogyasztása azonban a 16. század végén a dohány bevezetésével kezdődött el igazán. Ekkor már nem csak gyógymódként volt használatos, mert az ópium elszívása közben társadalmi szokássá vált. Bár az importált fajta jobb minőségűnek számított, az 1830-as évektől kezdődően Kína nagy mennyiségű ópiumot természetett belföldön. A brit kereskedők azzal érveltek, persze helytelenül, hogy ők csupán egy létező keresletet elégítenek ki és a kínai kereskedők hálózatának szállítják az ópiumot, akik szétosztják az egész birodalom területén. Amikor a határozatlan és zaklatott császár, Daoguang, aki fiatalkorában maga is használta az ópiumot, 1820-ban felkerült az ingadozó Csing trónra, egy olyan szokást kísérelt meg kiirtani, amely már egyetemessé vált. Daoguang-ot valószínűleg a fizetési mérleg hiánya miatti szorongások befolyásolhatták, valamint az ezüsthianyral kapcsolatos aggodalmak és mindkét dolog miatt az ópiumkereskedelmet hibáztatta. Lovell azonban azt állítja, hogy így fokozatosan maga az egész külkereskedelem is bűnbakká vált a birodalmat sújtó számos lázadás és nehézség miatt. Több éves huzavona és hatástalan intézkedés után a császár 1838 decemberében Lin Zexu-t nevezte ki biztosként Kantonba. Lin azt a legfelső utasítást kapta, hogy írta ki az ópiummal való kereskedést: két hónap leforgása alatt 1600 dohányzót tartóztattak le, valamint közel 14 tonna ópiumot koboztak el a hatóságok. 1839 márciusában Lin elrendelte, hogy minden külföldi kereskedő haladéktalanul adja át minden létező ópiumkészletét a hatóságoknak és egyben vállalniuk kellett, hogy nem hoznak be többet. A briteket Charles Elliot képviselte, aki beleegyezését adta több mint 20 000 láda ópium átadásába, miközben garantálja a kereskedőknek, hogy a brit korona majd állja a veszteségeket. Ezáltal Elliot tulajdonképpen államüggyé avanszálta a vitát. Lin közben azt jelentette a császárnak, hogy az ügyek sikeresen lezárultak, de legnagyobb meglepetésére pár hónap múlva a kínai partokon felbukkantak a brit haditengerészet ágyúnaszádjai.

A tragikomédia ilyen irányú kimenetelét több szereplő összjátéka eredményezte: a tétovázó császár, gátlástalan politikusok, inkompetens tisztviselők, kalandor kereskedők, konok katonai imperialisták, részeg katonák és az összezavart emberek sokadalma. A szabad kereskedelem nevében folytatott csatározások után, 1842-től a britek Hongkong (Xiangang) birtokába jutottak, de ekkor már a szembenálló felek táboraiiban mélyen dolgozott a másíkról kialakított képtorzító propaganda.

Mindennek ellenére, olyan reformerek, mint Yan Fu és Sun Yat-sen úgy döntöttek ellátogatni Európába azért, hogy legalább kitapasztalhassák, mi miatt is lett a kontinens anyagilag fejlettebb. Yan Fu a hajójára pakolt mindent, amit odaát fontosnak talált: Adam Smith, John Stuart Mill, Montesquieu, a pártatlan igazságszolgáltatás és a hazaszeretet fogalmát. Addig viszont, az előítéletek és ellenséges sztereotípiák továbbra is fennmaradtak. Az angolok nem sokkal az első ópiumháború után plakátokat helyeztek el Kantonban: egészségtelen és gonosz falvakban születnek és nőnek fel, valahol a civilizáció háta mögött, vad szívük van és durva arcuk, nézésük olyan, akár a tigrisé és a róka gyanúját örökölték. . .

A kínaiak pedig jókat gúnyolódtak a nehéz, zsíros húsételeken, amely iránt annyira rajonganak, és a begyepesedett brit rögeszméken: Lovell leírja, hogy egy kínai hivatalnok állítólag megkérdezett egy brit konzult, hogy ugyan miért nem fizet már valakinek, hogy teniszezzon vele. No és azok a szűk nadrágjaik, amiről azt hitték, hogy előnyt jelent az ellenségeiknek a csatában, hiszen, ha egyszer lehullott róluk, már nem tudtak újra felállni. Már voltak korábbi sikeres könyvek is az ópiumháborúkról, de Lovell az első kínaiul beszélő történész, aki úgy kínai, mint nyugati forrásokat is mérlegel.

Az ő kitartó kutatásai során kiderült, hogy a 19. századi Kínában már adott volt a birodalom hanyatlása, mivel akkor már a helyi pragmatizmus uralkodott. Továbbá megtudhatjuk, hogy a Csing császárok nem tulajdonítottak akkora jelentőséget az ópiumháborúnak, mint a későbbi generációk kínai nacionalistái. Lovell értelmesen kifejti, hogy akkoriban ezeket az eseményeket a kínaiak nagyrészt katonai határcsetepatékként fogták fel és a Csing császár figyelmét teljesen lekötötték a súlyos belső lázadások. A császári udvarban ekkor már óriási zűrzavar uralkodott és a kínai funkcionáriusok annyira idegesek voltak a brit hivatalos üzenetek továbbításakor, hogy a császár valójában fel sem fogta a diplomáciai vonal problematikusságát és nem értette meg a levelek lényegét sem. A szerző azt is megfigyeli, hogy a tisztviselők mindkét oldalon hazudtak (úgy az angolok, mint a kínaiak) és túlzásokkal teli jelentéseket továbbítottak uralkodóiknak. A katonai konfliktusok kezdetén a császár a barbárok felett aratott sorozatos és dicsőséges kínai győzelmekről kapott rövid jelentéseket. Emiatt az uralkodónak fogalma sem volt a hadi helyzet valódi súlyosságáról és meg sem fordult a fejében, hogy számára ez az akció szégyenletes vereséggel is végződhet.

Lovell lendülettel ír azokról a lármás karakterekről, akik a Brit Birodalom malmára hajtották a vizet. Szemelvényeket mutat be a lenyűgöző paranoid nyugati irodalom örökségéből, ahol ópium-házaló ázsiai csábítók és kaukázusiakat gyűlölő géniuszok jelennek meg, különösen Sax Rohmer klasszikusai (például Fu Manchu-ról).

A szerző egy közelmúltban történt botrányra hivatkozva megemlíti azt az esetet, amikor a brit miniszterelnök, David Cameron emléknapi pipacsot viselt Kínában az üzleti szerződések aláírásakor, ami aztán nagy megbotránkoztatást keltett. Ezzel Lovell tulajdonképpen arra emlékezteti az olvasókat, hogy az ópiumháború még ma is képes felkavarni az ott lakók érzelmeit, és emiatt komoly viták alakulhatnak ki Kínában. A sorok közötti üzenetek egyben igen fontos emlékeztetők arról is, hogy az ópiumháborúval kapcsolatos megszürt emlékek még ma is beárnyékolják a jelent.

Így egyértelművé válik, hogy az ópiumháborúk ismertetése napjainkban is igen fontos történelmi téma Kínában, illetve ott széles publikum tud (iskolai oktatás, média) a brit birodalom távol-keleti peremén folytatott 19. századi csatározásokról. Ez a fajta történelem ellenben jórészt teljesen ismeretlen a brit iskolások számára, ám az egymást követő kínai kormányok folyamatosan tettek arról, hogy ugyanez ne legyen elmondható a saját törekvő diákjaikról. Lovell egyik központi eszmefuttatásában azt fészegeti, hogy miért is annyira fontos érzelmi szempontból pont ez a történelmi időszak a kínaiaknak.

A nyugatiaknak minden okuk megvan a Kínával kapcsolatos 19. századi bánásmódjuk miatti szégyenkezésre. Lovell azonban történelmi érvelésén keresztül azt állítja, hogy ez csupán az utolsó lökés volt a nyugati erők részéről egy olyan birodalomnak, amely már amúgy is a szakadék szélén állt. Ez a fajta álláspont azonban nehezen egyeztethető össze a kínai ábrázolásmódokkal, amennyiben az ezzel kapcsolatos emlékezetet Kínában teljes mértékben manipulálták, hiszen ez a kormányzati propaganda kulcsfontosságú eszköze és bevett propagandamódszer volt. A kínai nacionalista mozgalom képviselői már az 1920-as években úgy értelmezték a nyugati ágyúzásadok megérkezését és jelenlétét, mintha csak ez a mozzanat lett volna az egyedüli ok az ország minden egyes problémájára. Szerintük tulajdonképpen ekkor indult be Kína „évszázados megaláztatása” az imperialista hatalmak részéről. Lovell igyekszik rámutatni arra, hogy a valódi történelem sokkalta árnyaltabb ennél. Miközben egyáltalán nem keres mentségeket az angolok agressziójára, tárgyilagosan kijelenti, hogy az ópium nem feltétlenül volt rákényszerítve a kínai felhasználókra és a kínai kereskedők és hivatalnokok szoros közreműködésével került be az országba. Részben Hongkong városa is a kereskedelmi metszőpontok ügyes kihasználásának köszönheti létezését.

Sőt, Kína maga gyártotta a drog nagy részét. Ekkoriban nem állt a nemzet teljes ellenőrzés alatt és nem beszélhetünk magas fokú hatósági kontrollról sem, hiszen ezek sok esetben nem is tudták, hogy mi történik kereskedelmileg Kantonban, vagy Hongkongban. A császári hivatalnokok hazudtak a feletteseiknek, sőt ha a helyzet úgy kívánta, magának a császárnak sem mondtak igazat. A kommunikáció annyira lassú volt abban a táviró előtti korszakban, hogy a döntések gyakran túlhaladottakká váltak a közben lezajló gyors események miatt. Lovell megjegyzi, hogy a kínaiak a saját maguk módján vezetik le az eseményekkel kapcsolatos felháborodásukat: ők a saját karaktereiken keresztül kommunikálnak. Különösen a Csing udvarban észlelet korrupció, a határozatlanság és a tudatlanság iránti megvetés maradt meg a kínai népi vonalon.

A szerző a mű utolsó harmadában foglalkozik az ópiumháborúk szövevényes utóhatásaival és ezt olyan időszakként értékeli, legalábbis kínai szemszögből, amely még napjainkban is tart. Így a második ópiumháború, az első intermezzójává válik, amely mintegy másfél évtizedre rá következik. Lovell ezt a szakaszt is élénken taglalja, továbbá azzal érvel, hogy az ópiumháború, vagy inkább az ezzel kapcsolatos felkavart indulatok az idők folyamán mélyre vésődött személyes előítéletekké és attitűdökké mutálódtak. Összeköti ezeket az eseményeket a „sárga veszedelem” fogalmának kialakulásával és Sax Rohmer *Dr. Fu Manchu misztériumai* című írásával. A konfliktus utóhatásaként értelmezhető az is, hogy a briteknek az ópiumháborúban definiált kínai nem más, mint egy dekadens keleti. Ezt a fajta torz, karikatúra jellegű ábrázolást igazolja a 20. század elején keletkezett népszerű angol regényirodalom is. Hatásuk mind a mai napig megmaradt: főként a visszatérő rasszista sztereotípiákban, mivel Kína felemelkedése egyes emberek számára érthetetlen és idegesítő egyben.

Az ópiumháborúval kapcsolatos jelenlegi kínai nézeteket a szakértő az 1920-as évekre vezeti vissza. Akkoriban az volt a cél, hogy meggyőzzék a lakosságot arról, hogy minden kínai problémáért egyetlen külföldi ellenség a felelős. Át akarták ültetni az ópiumháborúval és az ehhez kötődő igazságtalan kereskedelmi szerződésekkel kapcsolatos felszínes percepciókat egy hosszú távú imperialista sémába, ami egyedül a nacionalisták legitimizációját szolgálta. Ezzel azt akarták sugallni, hogy csak ők tudják megvédeni az országot a kizsákmányolástól. Ugyanakkor így feljogosítva érezték magukat arra, hogy egyben igazolják is azt a fajta magas áldozathozatalt, melyet a Párt folyamatosan megkövetelt a kínai nép fiaitól. Napjaink Kínájában az ópiumháború nemzeti üggyé lett szen-

telve. A Yuan Ming Yuan körüli romokat a hatóságok több mint egy évszázadig teljesen elhanyagolták. Most azonban ezek is bekerültek a többi tárgyi gyűjtemény közé, melyek gyűjtőneve: „Évszázados nemzeti megaláztatás”. Ez a kiállítási hely röviddel az 1989-es Tienanmen téri diáktüntetések leverése után épült. A nemzeti válság akkori súlyos pillanatában valójában megingott a kommunista párt legitimitása és az ideológiája is hitelét veszítette. Ekkor a párt reakciója az volt, hogy megpróbálta meggyőzni az embereket arról, hogy a párt lényegében csak azért nyúlt a fegyverekhez, mert akkor ez volt az egyetlen a nyugat elleni védekezési lehetőség, mivel az egyetemisták már régóta összeesküdtek a külső ellenséggel azért, hogy szabotálják Kínát. Sok minden történt az ópiumháborúk 150. évfordulója alakalmából is. A tankönyvekben például hirtelen felduzzadtak a témakörrel szóló fejezetek. Sőt, a háborús narratíva keretében most még jobban kidomborodik a nyugati imperialista agresszió elleni hősi ellenállás aspektusa, amely vonal elkerülhetetlenül a szocializmushoz vezet. Az ezt követő Hazafias Nevelési Kampány három fontos évrre támaszkodik: Kína hosszú és egyedülálló történelmében nem volt kész a demokráciára; minden eddigi szenvedését a külföldiek okozták; és kizárólag a párt volt képes a nemzet megmentésére.

A Lovell művében bemutatott nézőpontok kimondottan mély gondolatokra támaszkodnak. Nem ez volt az első olyan eset, hogy a britek „majdhogynem véletlen” katonai akciói beépültek egy másik nép nemzeti mitológiájába. Például az amerikaiak bostoni mézárlásából, amely hadászati szempontból egy viszonylag jelentéktelen esemény volt, a forradalmi propaganda történelmi jelentőségű eseményt kovácsolt (bostoni teadélután). Amerikában ma úgy tűnik, hogy összességében adott a történelmileg álnok Albion által meghozott intézkedések szétválasztása a modern nemzettől és a huszonegyedik századi embertől. Kína látványosan még nem ismeri ezt a lehetőséget, vagy nem akarja, legalábbis egyelőre. Egy további ezzel kapcsolatos felismerés az, hogy míg az egyik országnak egy esemény nagy horderejű lehet, addig a másik félnek az csak egy mellékes dátum marad. Az ópiumháború nincs jelen a brit történelmi tudatban. A nyugati világ országai elfelejtették, hogy valaha is szerepet játszottak egyáltalán az ópiumkereskedelemben. Bizonyos, hogy a nemzeti emlékezetben jelenlévő ilyenfajta aszimmetriák sokkal inkább a visszatérő egymás közötti félreértéseknek tudhatóak be. Ez nagyszerűen kidomborodik a Lovell által bemutatott történelmi párhuzamokon keresztül: egyfelől ott vannak a 19. század közepén történt atrocitások, másfelől pedig valamit onnan mesterségesen beleragasztottak a mába.

Ugyanakkor nem szabad elfelejteni, hogy Kína újra hatalmas kereskedelmi többlettel küzd, a Nyugat pedig még nem találta meg a 21. század ópiummal egyenértékű csereárúját. Az ideológiai konfliktusok korszaka után a Nyugat problémái Kínával újból a kereskedelemhez és a deficitekhez kötődnek. Lám a kereskedelmen és a beruházásokon alapuló esetleges partnerségi viszony is újra adott, inkább, mint a korábbi évtizedek mély ellentéte, amely csak úgy hemzseg a kölcsönös félreértésektől.

A sinológus azonban továbblép, és Kína rohamosan növekvő hatalma ellenére, aggasztó hasonlatosságokat vél felfedezni az ország mai hiányosságai és az 1838-as a kínai birodalom idején fennállóak között. Sőt mindkét helyzetet úgy jellemzi, mint „lenyűgöző, de valószínűtlen kötéláncos mutatvány, melyet az ambíció, a blöff, a pompázat és a pragmatizmus fognak össze.” Ugyanakkor azonban a szerző történelmi párhuzamokat talál abban is, hogy miként látta a nyugat Kínát akkor és napjainkban. A külpolitika szöveivői hangosan ismételték 1840-ben, hogy a Kína elleni erőszak „figyelemreméltó és elkerülhetetlen volt mindaddig, amíg mindez az emberek képzeletében alakult ilyené”. Kína ilyen jellegű megnyilvánulásai néha nagyon élesnek tűnnek manapság, főleg az Amerikai Egyesült Államokban.

Lovell úgy véli, hogy e hasonlóság több mint véletlen: 1839-ben a Csing udvar figyelmét teljesen lekötötték a társadalmi elégedetlenséggel kapcsolatos félelmek, ezért valójában állandóan hátrányban volt és nem volt képes utolérni saját magát, hogy önként keressen és ajánljon pragmatikus válaszokat a nyugati kereskedelmi igények kielégítésére. Britannia annak idején a dinasztia politikai benuflúszását megrögzött idegengyűlöletként értelmezte. A helyzet nem sokban különbözik 2010-ben sem, mivel a kínai vezetés attól tartva, hogy lelassul a gazdasági növekedése és a társadalomra gyakorolt keménykezdő kontrollja, inkább elveti a nemzetközi klímaváltozási jogszabályokat, amivel feldühíti a nyugati államokat. Ugyanakkor Peking nem hajlandó kompromisszumokat kötni a nemzetközi kereskedelmi kérdésekben sem. Például a jüan erősítése a dollárhoz képest. Persze a különbségek is ugyanolyan élesek: ezúttal Kína a fejlődés útján halad és a nyugati nemzetek már rég nincsenek abban a helyzetben, hogy a nemzetközi kereskedelemmel kapcsolatos nézeteiket erőszakkal, katonai vagy gazdasági intézkedésekkel rákényszerítsék az ázsiai óriásra.

Kína számos témával kapcsolatos nézete, beleértve a kortárs nyugati minták iránti gyanúját, jobban megérthetőek, vagy legalábbis árnyaltabbakká válnak, amennyiben az ópiumháború prizmáján keresztül közelítjük meg azokat. Minden emberi jogokkal, kereskedelempolitikával kapcsolatos nyugati tiltakozás alattomos fényben tündököl a másfél évszázaddal ezelőtti katonai és gazdasági agressziót igazoló nyilatkozatokhoz képest. Lovell azt írja erről, hogy a befolyásos tizenkilencedik századi britek keményen dolgoztak azon, hogy egy erényes casus bellit gyártsanak a kereskedelmi deficit elemi problémára: receptként újra feltalálták a háborút, mint a civilizációk összecsapása, amit a kínaiak „természetellenes” elszigetelődesi politikája váltott ki. Kína nem felejtette el ezt, részéről nincs mentség az alattomoság megbocsátására, de azt sem lehet állítani, hogy Kína feltétlenül jól jár azzal, hogy mindenképpen ragaszkodik e monokróm nézethez és megengedi a múltnak, hogy ilyen árnyalatokkal színeze ki a jelenlegi kapcsolatait. Mindenesetre, a nyugati politikai döntéshozók és a kommentátorok kompetensebbekké válhatnak, ha őszinte erőfeszítéseket tennének és visszaemlékeznének arra, hogy honnan eredeztethetőek Kína nemzetközi kapcsolatokra vonatkozó sarkított nézetei.

Azokat a nyugatiakat, akiket ténylegesen érdekel, hogy alapjában véve miért is viselkedik ma Kína úgy ahogy, nem árt, ha beleolvasnak Lovell könyvébe. Ugyanez érvényes azonban a kínai olvasókra is, akiknek így alkalmuk nyílik arra, hogy egy kiegyensúlyozottabb rálátást nyerjenek a saját történelmükre, ami teljesen elüt azoktól a sematikus láttatástól, mint amit annak idején az iskolai tanárok a fejükbe véstek. 2006-ban például a kínai kormány hirtelen betiltott egy közismert liberális hetilapot, mivel egy ott megjelent cikk szerzője kritikusan állt hozzá az ópiumháborúkkal kapcsolatos nemzeti ortodox felfogáshoz. A kommunista párt propagandaosztálya azzal vádolta a cikk íróját, hogy megpróbálta „igazolni a Kínába betörő imperialista hatalmak bűncselekményeit”. A fejlemények kapcsán egy nacionalista kínai azt írta egy internetes bejegyzésben, hogy a rágalmozó cikk szerzőjét „záptojásba és köpetekbe” kellene belefúllasztani. Lovell viszont megnyugtatója az olvasókat és felhívja a figyelmet arra, hogy nem minden egyes kínai ember kapható az elnyűtt kormányzati propagandára. Ellenben az ópiumháború mindig jelen vannak a fejekben, mert állandóan ott lappanganak a kínaiak tudatalattijában, így állandósítva a mesterséges feszültséget a nemzeti büszkeség és az áldozatszerep ördögi körében. Az író erre a szituációra George Orwell sokatmondó gondolatával válaszol, és így az olvasóban újra tudatosulhat az az igazság, hogy, aki a múltat ellenőrzi, az a jövőt is irányítja, aki pedig a jövőt ellenőrzi, az a múltat is hatalma alatt tartja.

Ebben a lenyűgözően alapos történelmi olvasmányban Lovell egy kisablakot vág a múltba, és egy olyan epizódot mutat, amely továbbra is kihat a kortárs külpolitikai (első-sorban a brit–kínai) viszonyokra. A mai kommunista rezsim szívesen kavarja fel az ópiumháborúval kapcsolatos „történelmi” emlékeket, állítja a szerző, mert így elszürkülnek a Mao időszakban okozott civilizációs katasztrófák emlékei. Mindent összevetve: „az ópium vereség, és az imperializmus egy instabil kombinációjú önsajnálatot, önmarcangolást generált és gyakorlatias csodálatot a Nyugat iránt, s mindez továbbra is kényelmetlenül koegzisztál a kínai patriotákban.” A fenti szituáció miatt a Párt definíciójával élünk, mert ilyenformán a történelem tényleg „jelentős biztonsági probléma” marad.

(Julia Lovell: *The Opium War: Drugs, Dreams and the Making of China*. London, 2011, Pan Macmillan, 352 p.)

JEGYZETEK

- 1 Julia Lovell 1975-ben született és sikeres egyetemi előadássorozatot tartott a kínai történelem és irodalom kapcsán a neves Cambridge-i Egyetemen, ahol fiatal szakértőként vált közismertté. Napjainkban modern kínai történelmet tanít a Birkbeck College-on (University of London). Több nagyszerű könyvet is írt, mint például: *Az ópiumháború: drogok, dráma és a modern Kína kialakulása*, *A Nagy Fal: Kína a világ ellen és A kulturális tőke politikája: Kína törekvése egy irodalmi Nobel-díjért*. A szerző számos modern kínai fikcióval kapcsolatos szakfordítása közé tartozik, hogy csak a legutóbbiakat említsük: Lu Xun: *Az Ah-Q igaz története* [magyarul: Lu Hszin: *A-Q hiteles története*] és *Egyéb mesék Kínáról*.
- 2 A szerző több ízben folytatott kutatásokat Kína különböző régióiban. Nemrégiben lefordította angolra a díjnyertes kínai regényt, *A Maqiao szótárát*. Ismert szaklapokba több tanulmányt és ismertetőt közölt Kínáról, ilyenek például a *The Times*, *The Observer*, *The Economist* és a *The Times Literary Supplement*. Lovell ma Cambridge-ben él és a férje, Robert MacFarlane szintén közismert író. 2010-ben kitüntették a Philip Leverhulme-díjjal a középkori, kora újkori és újkori történelem kategóriában, 2012-ben pedig a Jan Michalski irodalmi díjat kapta meg *Az ópiumháború* című írásáért.